

справи репресованих науково-методичні аспекти використання: Зб. наук, праць / Ред. кол. Р. Я. Пиріг. К.: Либідь, 1998. С. 63-66.

4. Постановление ЦК КПСС «Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения» // Правда. 1954. 11 ноября.

5. Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы: в 2 т. / Под ред. А. Н. Яковлева. М.: МФД, 2000. Т. 1. 503 с.; Т. 2. 960 с.

6. Таджиев Т. Реабилитация в советском уголовном праве. Ташкент: ФАН, 1986. 168 с.

7. Цокур Є. Г. Проблеми реабілітації жертв політичних репресій в Україні у другій половині 50-х років // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: ЗДУ, 2000. Вип. ІХ. С. 132-137.

8. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. К.: Генеза, 2001. 560 с.

9. Шевельов Ю. У довгій черзі реабілітації // Київ. 1991. № 12. С. 72-76.

Рясна А. Р.51М

Науковий керівник:

к. і. н., доц. О. С. Гончарова

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С.Сковороди

РОЛЬ РПЦ В ПІДГОТОВЦІ ЛІКВІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ 1946 РОКУ

За час свого існування УГКЦ стала для українців не тільки релігією, а й символом єдності і боротьби за національне визволення і об'єднання всіх українських земель в єдину державу. Приєднання Західної України до СРСР у 1939 р. стало початком процесу гноблення і ліквідації УГКЦ як церковної структури. Головна роль в цьому процесі відводилася РПЦ як провідній релігії в СРСР, щоб не афішувати участь влади в цьому процесі. Нібито «возз'єднання» УГКЦ та РПЦ відбулося за взаємного волевиявлення і бажання віруючих і служителів УГКЦ повернутися в лоно православ'я.

Як вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії знайшла відображення значна частина аспектів проблеми ліквідації УГКЦ. Даною проблематикою займаються такі вчені як І. Андрухів [1], Б. Боцюрків [3; 4], В. Войналович [5], І. Гриньох [6]. Однак, питання участі в цьому процесі РПЦ не знайшли в них повного і всебічного розгляду.

«Розв'язання» греко-католицького питання, як засвідчили подальші події, цілком підпорядковувалося планам радянської західноукраїнських земель та комуністичної експансії в країни Східної та Центральної Європи. Актуалізація цих планів була

спричинена рішеннями Ялтинської (Кримської) конференції трьох великих держав (4-11 лютого 1945 р.). Згідно з цими рішеннями Радянський Союз отримав важливі політико-територіальні надбання, насамперед визнання з боку західних союзників анексії Західної України та розподілу сфер впливу в Східній Європі. Результати переговорів, які декларували узгодженість дій щодо знищення німецького милітаризму й нацизму, розв'язували руки сталінському керівництву в його політичних акціях стосовно Ватикану – активного прихильника сепаратного миру західних держав з Німеччиною як засобу стримування радянського впливу в Центральній Європі. 15 березня 1945 р. була підготовлена детальна доповідна записка, яка містила аналіз взаємин православ'я й католицизму, конкретні пропозиції щодо послаблення позицій Ватикану та зміцнення впливу РПЦ за кордоном. Особливої уваги в доповідній записці надавалося відриву греко-католицьких парафій західних областей України від Ватикану й наступному їхньому приєднанню до РПЦ. Здійснення анти католицької акції передбачало максимально можливе заангажування РПЦ з її контрольованою ієрархічною владою.

Репресивний механізм сталінського тоталітарного режиму вкотре виявив свою небачену мобільність і з отриманням чергового спецзамовлення відразу ж набрав необхідних обертів. Вже 16 березня Г. Карпов подає на погодження до Раднаркому СРСР проект звернення патріарха Московського Алексія (Симанського) до духовенства й віруючих УГКЦ, яке мало слугувати своєрідною увертюрою до розіграного кривавого спектаклю [7, с. 12]. 20 квітня голова СД РПЦ в листі М. Хрущову виклав положення «Інструкції», що стосуються України: 1. Організувати у Львові православну єпархію, поставивши на чолі єпископа (з українців) з титулом єпископа Львівського і Тернопільського, який мав би об'єднати православні приходи Львівської, Станіславської, Дрогобицької і Тернопільської областей. 2. Надати Львівському та Тернопільському єпископу, а також всім православним служителям цієї єпархії право на ведення місіонерської роботи. 3. Надати в розпорядження єпархії в м. Львові в якості кафедрального собору один з греко-католицьких (уніатських) соборів. 4. Зміцнити Почаївську православну лавру в місті Крем'янець Тернопільської області, зробивши її настоятеля вікарієм Львівського єпископа. 5. Від імені патріарха Московського і всій Русі і синоду Російської Православної Церкви зробити спеціальне звернення (українською та російською мовами) до духовенства та віруючих унійної Церкви і широко розповсюдити його по уніатських приходах. 6. Організувати всередині унійної Церкви ініціативну

групу, яка повинна буде декларативно заявити про розрив з Ватиканом і закликати уніатське духовенство до переходу в православ'я. 7. Організувати православні братства в містах Луцьк та Львів, надавши цим братствам право місіонерської та благодійної діяльності, причому завданням братств буде зміцнення православ'я і протиставлення його католицизму. 8. Вжити заходів щодо ліквідації автокефалії польської православної церкви, з проведенням відповідних заходів для її повного приєднання до Московської патріархії. 9. Оформити приєднання до Московської патріархії Мукачево-Пряшівської православної єпархії (Закарпатська Україна), згідно з виявленими з її боку колективним бажанням і згодою Синоду сербської православної церкви (в юрисдикції якої до сих пір перебуває Мукачево-Пряшівська єпархія). 10. Для підготовки кадрів священнослужителів і місіонерів відкрити курси в містах Київ, Луцьк, Львів і Одеса, за зразком організації та програми московських пастирсько-православних курсів» [4, с. 90-91]. Таким чином, «Інструкція № 58» є безперечним доказом підтримки владою РПЦ, а також грубим втручанням як влади, так і іншої церкви у внутрішні справи УГКЦ та РКЦ.

Було вжито конкретних заходів з метою формування громадської думки та ідеологічного обґрунтування подальших репресивних дій. Й для цього знов використовується РПЦ. З квітня 1945 р. у виданнях Московської патріархії з'явилося ряд дописів відверто антикатолицького спрямування. А наприкінці квітня було оприлюднено звернення патріарха Алексія до духовенства й віруючих УГКЦ. Момент для такої акції обрано досить вдало: адже сотні тисяч віруючих обезголовленої Церкви, пригнічених і заляканих терором та насиллям, що панували в західних землях України, відчували особливу потребу в пастирському слові й настанові. Проте звернення не містило очікуваних закликів до християнської любові й милосердя. За своїм змістом і стилем воно нагадувало вкладену в уста предстоятеля РПЦ політичну відозву радянських можновладців до греко-католиків про зречення від своєї віри, Церкви, ієрархів та примирення з існуючим режимом.

Втаємничені обставини погодження даною звернення, як і його зміст, породжують цілком обґрунтовані сумніви: чи належало авторство патріаршого звернення власне патріарху? Саме такий сумнів висловлює відомий дослідник проблеми Б. Боцюрків, взагалі відводячи «третьорядну» роль Московській патріархії та РПЦ в акції ліквідації УГКЦ [3, с. 108]. Принципово протилежну позицію обґрунтовує о. Іван Гриньох, який у своєму докладному описі нищення Церкви твердить: «Очевидним є те, що офіційна пропаганда Московського патріархату відіграла

суттєву роль під час ліквідації Української Католицької Церкви». При цьому автор посилається на антикатолицькі висловлювання в «Журнале Московской патриархии», насамперед, на пастирський лист до галицьких греко-католиків, який начебто видав патріарх Алексій «відразу ж після закінчення синоду» і в якому, – пише дослідник, – «відкрито закликав українських католиків Галичини до апостазії». В посланні московського патріарха автор вбачає «своєрідний вказівник для майбутніх акцій органів радянської влади та поліції..., а також так званої «Ініціативної групи» за возз'єднання Української Греко-католицької Церкви з Руською Православною Церквою» [6, с. 177].

Як бачимо, серед істориків і богословів нині не існує єдиної думки щодо авторства пастирського звернення, як і оцінки ролі РПЦ та її ієрархів в акції «возз'єднання». Тривалий час дані питання лишалися за лаштунками об'єктивного й неупередженого аналізу. Лише виявлення нових архівних джерел і документальних відомостей, їхнє співставлення й порівняльний аналіз створюють можливості для обґрунтованих наукових висновків. Як переконливо довів В. Войналович, ідея патріаршого послання, що розглядалося владними структурами як перший необхідний крок до залучення РПЦ до кампанії ліквідації греко-католицьких інституцій, від зародження до реалізації була справою рук можновладців, а вимушений підпис патріарха – єдиним свідченням причетності до неї керівництва Московської патріархії [5, с. 353-354].

Водночас було вжито заходів до зміцнення в Західній Україні позицій РПЦ. Відомо, що постановою Священного Синоду РПЦ від 10 березня 1945 р. на архієрейську кафедру у м. Львові призначався єпископ Донецький та Ворошиловградський Никон. Проте вже згодом це рішення було скасовано. На пропозицію екзарха України митрополита Іоанна, за рекомендацією органів держбезпеки, 20 квітня 1945 р. Священний Синод обрав на православного єпископа Львівського та Тернопільського київського священника Михайла Федоровича Оксіюка [2, с. 118], який досконало володів українською мовою. 22 квітня у Москві його було висвячено на єпископа, а 27 квітня, після відповідних консультацій у Києві, новопоставлений архієрей прибув до Львова. У його відання передавалися також православні парафії Станіславської та Дрогобицької областей [1, с. 184]. За погодженням з митрополитом Іоанном разом з Макарієм (Оксіюком) до Львова прибула група православних священників для організації православного братства й розгортання проповідницької діяльності. Невдовзі приєднався до них і брат єпископа Макарія Йосиф Оксіюк, колишній єпископ УАПЦ,

звільнений з таборів з дозволом працювати секретарем єпархіального управління [4, с. 50]. Всі згадані заходи здійснювалися за сценарієм, виписаним у кабінетах РСРПЦ.

Отже, викладені вище факти щодо організації операції ліквідації унійної Церкви в УРСР в 1945-1946 рр. не залишають сумніву, що ініціатива і керівна роль в цій кампанії належали керівництву країни, а виконавча – органам державної безпеки і їх дітищам – Раді у справах Російської Православної Церкви і Раді у справах релігійних культів. При цьому РПЦ відводилася головна роль в процесі структурної ліквідації УГКЦ за сприяння та керівництва вищого радянського керівництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухів І. О. Переведення у православну віру греко-католицьких громад на теренах Станіславщини в 1946-1949 рр. // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. К.: Інститут історії України НАН України, 2004. Вип. 8. Ч. 2. С. 183-190.

2. Баран В. Влада і церква: з історії взаємин у 1945 – 1965 роках // Сучасність. 1995. № 5. С. 113-128.

3. Боцюрків Б. Так званий «саморозпуск» української греко-католицької церкви в 1946 р. у світлі розсекречених архівних документів // Сучасність. 1998. № 1. С. 106-112.

4. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 – 1950). Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. 266 с.

5. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійні інституції в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс. К.: Світогляд, 2005. 741 с.

6. Гриньох І. О. Знищення Української Католицької Церкви російсько-більшовицьким режимом // Сучасність. 1970. – № 7-8. – С. 153-180.

7. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект). Автореферат дис... д-ра політолог. наук. К., 1995. 42 с.

Стрижак Т. С. 51М

Науковий керівник:

к. і. н., доц. О. С. Гончарова

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С.Сковороди

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА БАГРЯНОГО В 1920-1930-ТІ РОКИ

Останнім часом значно зріс інтерес науковців та звичайних громадян України до української діаспори та її історії, до життя і діяльності закордонних українців. Багаторічна необґрунтована заборона за радянських часів будь-яких контактів із західною гілкою української діаспори, нині, на умов незалежності України й